

תולדות רבינו יעקב אב"ד עמדין זצ"ה

כאותם הכוכבים המאירים בעלטה בחשכת לילה עמד הקב"ה ושתלן לצדיקים בכל דור ודור, צדיקים אשר מלאה הארץ מכבודן באור נגהות ואשר הטביעו חותמם על פני תבל וצדקתם עומדת לדור דורים, האירה שמשו של רבינו **יעקב ישראל בן רבינו הגאון חכם צבי** המכונה 'יעב"ץ'¹ בשנת תנ"ח בעיר אלטונה², וכבר בהיותו צעיר לימים שקד על דלתות תורה ושמעו הולך למרחוק בכח התמדתו ושכלו הוז³, עד אשר

1. ואודות השם 'יעב"ץ' כותב רבינו בהקדמתו לתשו' שאילת יעבץ, זו לשונו: מכונה יעב"ץ, ע"פ מעשה כשהייתי תינוק מורכב בחיקו של אבא מארי ז"ל הגאון החסיד צבי תפארת ישראל, שאלתיו פעם על חתימתו הקצרה צב"י בלי זכרון שם אביו ז"ל והשיבני דבר הלא הוא ר"ת צבי ב"ן יעקב, ובפיו מלא לאמר כשתזכה אתה בני להתחכם בתורה ולכתוב ספרים ודברי חכמה תחתום שמך עד"ז יעב"ץ ר"ת יעקב בן צבי, עכ"ד.
2. אגב יש להעיר על מה ששגור בפי העולם בשם רבינו 'רבי יעקב עמדין', כי כינוי זה לא היה ניחא ליה לרבינו, וכפי שכתב בעצמו בתשו' שאילת יעבץ ח"ב סוס"י כד בתשובה לק"ק עמדין, וז"ל: "הטרוד יעקב ישראל מכונה יעב"ץ ס"ט, לא נקרא מעולם יעקב עמדין כאשר עשה מכ"ת אדרעס ע"ג האגרת (כמו שהרגיל התועב שר"י בפי הבריות). ידוע שאינני מבני עמדין, לא נולד בה ולא מצפה לראותה, אך מבקש טובתה ותועלתה כמאז ומקדם בהיותי רובץ תחת משאה ככה גם עתה אני שוקד על תקנתה".
3. אך אעפ"כ כינוי זה נפוץ מאוד בכל המזכירים שמו של רבינו, דוגמת הג"ר שלמה קלוגר (תשו' האלף לך שלמה סי' רד), הגאון בעל שואל ומשיב (קמא ח"ג סי' יא), מהר"י אסאד (תשו' יהודה יעלה או"ח סי' ז' ויו"ד סי' קצה). וכן הגאון מהרש"ם בכמה מקומות בתשובותיו ועוד הרבה מהאחרונים עד לאחרוני זמנינו. רבינו בספרו 'מגילת ספר' (עמ' 38 ועמ' 59) מספר מאשר אירע עימו בשנת ה'ת"ז לחיי, כאשר נתבקש אביו החכם צבי להכריע בשאלה שנתעוררה בתורכיה באשה שהעניקה לאחיה סכום כסף על מנת של ימיר את דתו, ולאחר מכן תבעה האשה את יתר אחיה להשתתף עימה בסכום ששילמה, כשהיא טוענת שעל כולם מוטלת החובה למנוע מאחיהם להמיר את דתו. בתשובתו דחה החכ"צ את טענת האשה. מאוחר יותר בהיות החכ"צ ומשפחתו בדרך לפולין עברו דרך העיר הלבפשט, שם כתב רבי יחיאל מיכל מגלוגא בעל "נזר הקודש" מכתב השגות בו הוא חולק על הכרעת החכ"צ בשאלה זו. החכ"צ לא סיפק בידו לענות

הנגרם עקב רשלנותם של המדפיסים וחפזונם להדפיס הספרים, וכפי שתנינה רבינו צערו זה כמה פעמים בספריו, דוגמת מה שכתב בהקדמתו לספר מור וקציעה, זו לשונו:

"אכן יש לצעוק חמוס מפני עושי מלאכת ה' רמיה, כרוב העוסקים בדפוס. והמכשלה הזאת תחת יד הסרים למושמעת בעלי הדפוס, האומרים ימהר יחישה יחישה מעשהו, למען נראה שזכר טוב בעמלו. על כן ינחצו האנשים הפועלים להוציא כלי למעשהו. ויחלטהו עת לקצר באמרי"ם. ויחתכו התבות ויעשו רעות רבות...".⁹

מטעם זה בחר רבינו להעמיד בית דפוס בביתו, ולהיות גדול עומד על גבם של המדפיסים, למען לא יחטאו בחפזון עבודתם, ויוכל להשגיח מקרוב על כל מעשה המלאכה. ואכן בסופו של דבר עלה ביד רבינו להגשים חזונו, וכפי שכתב בסיום הסידור (בחלק הנקרא "בריחי השערים"): "וזיכני השם יתברך למלאכת עבודת הקודש בביתי, להיות נצב על הפועלים שתהא עשויה באמת וביושר, כפי חוק האפשר".

9. ויש לציין כי אף שעמד רבינו על המשמר בבית דפוסו, עדיין לא נמלט מרעה זו, והיו המדפיסים מאיצים אותו לגמור מלאכתו, וכפי שכתב בתשו' שאילת יעב"ץ (ח"ב סי' ג'), זו לשונו: "וביחוד בס' מור וקציעה שאני עסוק כעת בהדפסתו (אחר שהיה מונח מן הצד זה יותר משלשים שנה, ומגמר בעתיקתא כו') כמו שיראה פה רק עלה של נסיון לדוגמא. והפועל אינו עצל, נוגש אותי אף לגמור מלאכתו דבר יום ביומו כי הוא לחמו..."

כמו"כ בהקדמתו (סולם בית אל סוף חווק ג') כתב: "מעתה אחלי לפני הקורא בצדק אוהב ורע, אל יחשדני יודע ובל יחסדני שומע, אם לא באו הדברים בהקדמתי זאת מבוארים ומסודרים ומהודרים כל צרכם, כי הנחץ השיאני, ובשמים עדי, ונאמן עלי הפועל העומד עלי כנוגש אף לגמור מלאכתי דבר יום ביומו כי הוא לחמו, שכבר היה מוכן דף מסודר באותיות מרובעות מגוף התפילה ועדיין לא היה כתוב אצלי אפילו אות אחת מהקדמה זו, לא מנה ולא מקצתה, ולא עלתה על לבי כלל להקדים מלה".

בסידורו בסוף פרק שירה המכונה "זמרת הארץ", כתב רבינו: "דברי יעב"ץ. אם באמת הנחץ השיאני לכתוב פירוש פרק שירה זה בחפזון גדול מבלי שהות ועיון והתיישובות הנצרך למחדש דברים כאלה העומדים ברומו של עולם כו', והעושה במלאכה לא הניחני לברר הדברים לסלתם ולהעתיקם כראוי, רק מפי אני קורא לו כותב בספר בדיו ומיד הפועל מדפיס בצינא, בלי בישול וערוי בכלי שני וסנינה".

הקמת בית דפוס באותם ימים דרשה את הסכמת הקיסר, וכך אנו מוצאים שהשתדל רבינו בעניין זה על ידי שתדלן מעיר עמדין, שעשה השתדלות זו עבור רבינו חנינא אין כסף, ואף לא לקח מרבינו את הוצאותיו שהיו לו בהשתדלות זו. כמו כן במות הקיסר כאשר המליכו את בנו תחתיו והוצרך רבינו לקבל שוב כתב הסכמה מאת הקיסר החדש – עשה אותו שתדלן שוב מלאכתו נאמנה חנינא אין כסף. וזכר לו רבינו טובה גדולה זו כל ימי חייו¹⁰.

הדפסת הסידור

ראשית מלאכתו של רבינו בבית הדפוס היה בהדפסת ספר תשובותיו 'שאלת יעב"ץ'. אכן לאחר שהדפיס ספרו זה פנה רבינו מיד למלאכת הדפסת סידורו, למרות שספרים רבים שכתב רבינו קדמו לכתובת הסידור, כל זה משום חביבותו של רבינו לסידורו אשר ראה בו דבר נחוץ למאד, שהדפסתו קודמת לכל שאר הספרים.

למען הוצאת הסידור לא חשך רבינו דבר, וקנה אותיות ומכונות חדשות לבית דפוסו אשר עלו לו בהוצאה מרובה, וכה הם דברי רבינו אודות הדפסת הסידור¹¹:

"אח"ז בשנה שאחר נישואין השלישי כנ"ל, עשיתי הוצאה גדולה לעשות לי אותיות חדשות מרובעות באמשטרדם, עם נקודות וטעמים, שהיה עולה ההוצאה לחשבון גדול, מלבד ההוצאות שכבר היה לי על כלים ואותיות רש"י חדשים שנצטרפו לסך מרובה. ועתה התחלתי במלאכת הסידור שנת ברג"ש לפ"ק, והנחתי חבורים אחרים הכתובים ומונחים אצלי, ונתתי לבי אל זאת לקבל עלי עול טורח מלאכה הקדושה זו כי רב הוא, בפרטות שלא כתבתי מזה החיבור עדיין מאומה די העבודה למלאכה מלאכת ה', ולא היה כתוב לפני לעת כזאת רק חבור "לוח ארש"¹², ואותו הנחתי מן הצד, שלא להתגרות מלחמה עם אדם שאינו מבעלי אומנותי, ועשיתי לו רק סימניות ורושם מ"מ בלבד בחבור הסידור

10. ראה מגילת ספר עמ' 165.

העתק רשיון המלך להקמת בית דפוס בביתו של רבינו נדפס בספר 'תולדות יעב"ץ' (לובלין תרמ"א) בהוספה שלישית שבסוף הספר.

11. ראה מגילת ספר עמ' 167 ואילך.

12. ראה להלן הערה 15.

שקראתיו "עמודי שמים", וכללתי בו דינים ומנהגים הצריכים לידע לכל השנה כולה.¹³...

"ובפעם ראשון היתה המלאכה הגדולה הארוכה והרחבה כבדה מאוד בכמות ואיכות, כי קבלתי עלי אפילו הבאת התיבות במספר לכל הברכות, ולעשות להם ציצים ופרחים ברמזים יפים, כמו כן הצגתי בחבור הלז הרבה פשטים נעימים מתוקים וצחים, הן במקראות חמורים, מלבד דרך הפשוט, וכן במאמרי חז"ל התמוהים וזרים נעשו קרובים ומקובלים לשכל הישר בעזה"י".

הסיבות להדפסת הסידור

חיבתו זו של רבינו לסידורו נעוצה בביקורת הרבה שהייתה לו על הסידורים שהיו נפוצים בתקופתו, מהם סידורים המלאים בהלכות רבות שאינן נצרכות למתפלל הפשוט, או הלכות מוטעות אשר גרמו להמון העם לטעות אחריהן. מהם סידורים מלאים בפירושים שונים ופלפולים ואמרות שאינם על דרך הפשוט. מהם סידורים שהיו בהם שיבושים רבים בנוסח התפילות והברכות עקב טעויות הדפוס הרבות. ומהם גם סידורים "מתוקנים" שתיקנום מחבריהם על פי דברים וכללי דקדוק שבדו מליבם.

רבינו קובל על עניין זה בכמה וכמה מקומות בחיבוריו, ומשתלח במדפיסי הסידורים הללו בביטויים חריפים וקשים, וזו לשונו של רבינו בהקדמתו לסידור:

"ואם אמנם כבר יצאו לאור הדפוס סידורי תפילות בכמה אופנים שונים, הן בענין הביאור אם בפשוט ואם ברמז וסוד, איזה דרך ישכון אור, הן בענין ההנהגות התלויות בדיבור ובמעשה בסדר ובנוסח עשו לו מכסה, הן כל אלה ראתה עיני להפיק רצון ולקרב התועלת המבוקש לא הספיקו, כי הגדולים והמבוגרים שנטפלו בדבר זה הלכו בדרך ארוכה והרחיקו, אם בפירוש ואם בסוד הרחיבו פה ולשון העמיקו, במשל מליצה וחידה, לאו כל מוחא סביל דא כו', אפילו בביאור על דרך הגלגל האריכות אינו יפה ומפסיד הכוונה התמימה.

"ועדיין אנו במבוכה אודות הסדר הנכון והנהגת ההכרחי ודינים הקשורים בהם כמה וכמה, כרובם כן חסרו דברים רבים מכוסים, ראויים להיות נזכרים ונעשים,

13. וכן כתב בסוף הקדמת הסידור: "ועשיתי בכל כוחי ומאודי להכין אותיות חדשים נאים ומשובחים ולהביא נייר מן המובחר, למען תהיה מלאכת ה' זו כולה נאה וחסודה כלילת יופי, מנוקה בצדק מכל דופי".

ונפקדו אפשר בסיבת שכחה, מחמת גודל היגיעה והטירחא, לכן תועלת הטפל היה תועלת העיקר לעקור שרשיו הפך ומיחה.

"גם מי ומי שמילא הסידורים דינים מקריים שאין כאן מקומם, איני יודע טעם לבחירתם. ואם בקשו להעתיק השלחן ערוך ומפרשיו, מדוע לא השלימו כל הפרטים עד תומם..."

כמו כן בסוף הסידור¹⁴ קובל רבינו על מדפיסי הסידורים שהדפיסו דיני תפילה משובשים ומוטעים בסידורם, זו לשונו:

"וראה נא אף בדבר הרגיל והווה כפעם בפעם נשמע קול ענות בבית הכנסת אבן מקיר תזעק וכפס, על אודות מנהג הקל זה אומר בכה וזה אומר בכה ומאן מפס, אין צריך לומר במקום עיון עמוק בהלכות חמורות אלו אין עוסק בשום פוסק, רק סומכין על הפלטר הלוקח בהקפה, שאין כוחו יפה, שלא מילא כפו קו"צר ומלקט בא"מרים, אשר לפעמים לא ידעו לא יבינו אפילו להעתיק הדברים".

גם על הסידורים החדשים אשר התיימרו להיות "מתוקנים" בדקדוק האותיות והתיבות ונוסח התפילה לא חשך רבינו שבטו, וכפי שהאריך בהקדמתו לסידור, זו לשונו:

"וידעו הבאים בשערים האלו, אשר יצאו בדפוס בימים הללו, ומלאו פני תבל¹⁵, אשר עשה ההופך ומבלבל, כל חלקה טובה מנוסחי הקדמונים משיחית ומחבל,

14. חלק בריחי שערים.

15. כוונת רבינו לסידור 'שערי תפילה' לר' זלמן הענא המכונה רז"ה, שהו"ל סידורו ביעסניץ שנת תפ"ה, כהשגה על סידור 'שיח השדה' של ר' עזריאל ובנו ר' אליהו מוילנא, שהיה נפוץ באותה תקופה, רז"ה המציא כללי דקדוק חדשים וכן שינה דברים על פי הבנתו בנוסח התפילה, מבלי להתחשב בנוסחאות הקדומות. רבינו אף הקדיש ספר שלם בשם 'לוח ארש' שכל תכנו השגות על סידור רז"ה. בהקדמתו ללוח ארש כותב עליו רבינו: "נזדמן לידי סדר תפילות נדפס חדש מקרוב בא עם הגהות נקראים שערי תפילה, ועברתי בו משער לשער והנה מצאתי בו דברים לא שערום אבותינו ורבותינו זצ"ל, ניתן השער, בשלו הצער, הרס ופרץ הגדר בלי חמלה, שיבש נוסחאות ישנות התפוסות בידינו מזקנינו הפך ומחה דעתו הזחה כל דאלים גבר תתאה גבר, זו כוחו נכנס בתחום שאינו שלו לסתור ולבנות שלא ברשות, לשנות ככל העולה על רוחו, ראיתיו פעמים רבות נלכד במוקשי שיבושי חידושי הטעיות אשר קיננו במוחו, על כן בדקתי אחריו כי היא מלאכת שמים וביותר צריך להזהר בה שלא נטיל מום בקדשי בדק בית תפלתנו בניב שפתים".

ואם במקצת מקומות הטיב לראות הלא את הטוב אך לא את הרע ממנו נקבל, במקום שיש חילול השם ואין הדעת סובל, וכל העם עליו קובל, שבא לגרשם מנחלת אבות ולהפקיע מעשה עבות ולח"ב, הכ"תב אשר לא ירתק ולא במהרה ינתק לראיה מרועה ואינו נראה אך נפש הוא חובל, והיתה ציצת נובל, פרוח תפרח ותחזור לאיתנה ועטרת האמת תשוב ליושנה שפת אמת תכון תרים נס תשא דגל תקום על רגל בשמן הדעת הישר טובל, ובבשמים מוטעמים מעשה רוקח ומתבל".

ביקורת מרובה זו, היא אשר עמדה לו לרבינו לאזור כגבר חלציו, ולסדר סידור תפילה חדש בו יתקן את כל חסרונותיהם של אותם סידורים, וכך כותב רבינו בהקדמתו לסידור:

"לכן בחרתי ובררתי מהם מנה יפה מנופה קב ונקי, מועט המחזיק את המרובה לבקי, גם הוספנו על העיקר כל ברכות המצוות והבינו ותפילה קצרה ושאר מטבעות ישנות שטבעו חכמים כו' שנשכחו ונהגו בהן מנהג הפקר, עוד אספנו הביתה המרגלאות הנאות דסוף פרק היה קורא, שוהם ספיר ויקר, ומרגליות טובות הללו בידינו היו וכמעט אבדנום, בעזרת השם יתברך חזרנו ויסדנום".

ובהמשך הסידור¹⁶ כתב:

"נאום יעב"ץ. כבר מילתי אמורה בראש הקדמתי למעלה שאין כוונתי להכביד על האדם ביותר, כי אם להקל המשא מעליו כל האפשר, על כן אתפוס דרך קצרה ישרה, הן בעניין הביאור, שלא נטפילי לבונן האבנים, ואין עסקי עם עם הארץ לפרש המילות המבוארות לתינוקות של בית רבן, רק במקום הצריך ולשון בלתי רגיל כל כך.

"והן בעניין הדינים, לא באתי להעתיק השלחן ערוך בפרטי דינים שאינם הכרחיים ונוגעים לסדר התפילה בעצם וראשונה, וחמסי על המבלבלים סדר הספרים ודרך לימודם, שמערים כלי אל כלי שאינו כליין, ועושים מארוך קצר ומקצר ארוך, וכבר צווחתי עליהם בהקדמת ספר מור וקציעה ואין כאן המקום, רק להודיע כי על כן באתי בדברים קצרים הערות והזכרות הראויות במקום הראוי באופן שיהא מועט המחזיק את המרובה, אבל פרטי הענינים בשרשיהם יעיינו בספרים העוסקים בהם".

16. סולם בית אל, סוף חווק ג'.

שוקל וסופר

דקדוק התיבות ונוסח התפילה והברכות היו אצל רבינו כמסמרות נטועות, אשר עליהן אין להוסיף ומהן אין לגרוע, כי נוסחי התפילה והברכות נמסרו מפי אנשי כנסת הגדולה שתיקנום ברוח קדשם, ודעתם הייתה על כל אות ותיבה. ומכאן הרבה רבינו לספור ולמנות כל אות ותג ולחשבו במידה ובמניין, ובפרט בתפילת שמונה עשרה שדרש רבינו מספר התיבות שבכל ברכה וברכה הרומזים לסודות נפלאים בכבשי דרחמנא. וכאשר האריך רבינו בסידורו קודם תפילת שמונה עשרה¹⁷, זו לשונו:

"גרסינן (מגילה יז:) מאה ועשרים זקנים ומהם כמה נביאים (הם אנשי כנסת הגדולה) תקנו י"ח ברכות על הסדר (כי גוף עיקר תפלה אבות תקנוהו) סידור נפלא נורא מאוד מי יכילנו. עמוק עמוק מי ימצאנו. ונמנו על כל תיבה ומלה בדיוק עצום. ובלי ספק כל תיבות הברכות ספורים במנין מכוון. עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע (עיי' בהקדמה) (לכן אספרם אף אם מחול ירכון חלוקי המנהגים הלא לכן ידענו ספורות בעזר המונה מספר לכוכבים. ומנין זה חביב אצלי יותר ממונה זהובים רבואות רבים וגם ממוני כוכבים על ידי בן אדם בעל כושים). ולכן המונה מוטבע שטבעו חכמים בברכה אינו אלא טועה ולא יצא ידי חובתו".

וראה דברי רבינו בסדר ברכת המזון¹⁸, אחר שמנה ודקדק בתיבות ברכה רביעית, שכתב:

"ומכאן תלמוד ותבין עוד אמיתת מה שזכרנו כבר, שנוסחי האשכנזים הראשונים הם בתכלית הדיוק, עליהם אין להוסיף ומהן אין לגרוע, כי נשמרו בידיהן ביותר, כאשר הראית לדעת גם בנוסח תפילת שמונה עשרה, ואמת דיבר הרא"ש בתשובה מה שכתב עליהם כי התורה ירושה להם, ונזהרו מאוד בהשגחה פרטית לשמור כל תיבה ותיבה בלי יתר וחסר כל מאומה, אלא ששלטו בהם אחר כך ידי מעתיקים ריקים וסופרים בורים, ונתערבו בהם קצת שינויים מקריים.

"סוף סוף קושטא קאי, כי האמת עד לעצמו, ומסכים עם רוב הנוסחאות הנמצאות איתנו, לכן אין לחוש למיעוט המשנים ומחליפים לא בדעת. גם קצת מן החדשים מטפלים בדקדוקי עניות לגרוע ולחסר ולא מחכמה, וכל המתחכם על הראשונים

17. בית קודש הקדשים אות יד.

18. השמטות לברכה רביעית.

איולת תחשב לו וכלימה. אמנם הנוסח הברור הבדוק ומוסכם שירשנוהו מאבותינו הצגנוהו לפניך בלי תערובת¹⁹.

כמו כן עמד רבינו על משמר דקדוק האותיות, לקרותן כהגייתן וכצורתן הנכונה, וכפי שהאריך בזה²⁰, אלו דבריו:

"שלא לקרות לעינין אלפין וכן ההין... וכ"ש להשמר מחילוף קריאת אותיות שאינן ממוצא א' כלל. לא כמו שאנו האשכנזים עושים בקריאת תיו רפויה כסמך לבשתנו. אכן בתנועות אשרינו וטוב חלקנו, לא כספרדים שאינם מבדילים בין קמץ לפתח, ובזה הם עושים קודש חול ולהפך קש נחשבו תותח, וע"ז תמהתי מימי, ואחרי זמן רב מוצאתי להרב המקובל הבחיי ר"פ וירא שהתנגד להם ג"כ בזה, והוא ז"ל היה מהם, והעיד עליהם, והזהיר ע"ז מאד... מלבד שגורעים מספר הנקודות הקדושות שנתנו בסיני ומבטלין מקצתן, כי אין להם לא פתח ניכר, והחולם לגמרי בטל אצלם ונעקר, נמצאת בריאת הברית חולם שלנו נעדר מעיקרו, לחנם המציאו הטבע, ובמוצאים הוקבע, וכה עשו בסג"ל וציר"י שהשוו הברתם, ואין למחלת לשונם צרי, וכן בניגוני הטעמים יפה כחנו מהם. מזה נעים גורלנו בהבדילנו ביניהם. צ"ל בשוא שאינו תנועה, אלא גבול תנועה, ובזה משוגתנו אתנו חטאת קבועה, שאין אנו מבדילין בין צירי לשוא..."

גברא דמריה סייעיה

רבינו השקיע בהדפסת הסידור את כל כוחו ומרצו, כאשר העיד בחתימת הסידור²¹:

"ועתה שמצאתי שעת הכושר, וזיכני השם יתברך למלאכת עבודת הקודש בביתי להיות נצב על הפועלים שתהא עשויה באמת ויושר, כפי חוק האפשר, נמצאתי

19. כמו"כ האריך רבינו בסולם בית אל (חוק ג' אות ז') זו לשונו: וצריך לדעת כי נוסחי ח"י ברכות דתפלה וכן כל שאר ברכות, ק"כ זקנים ונביאים הם אנשי כנסת הגדולה עמדו ונמנו על כל תיבה ותיבה ושקלוה במאזני שכלם הקדוש, ותקנום בעיון ובדיוק רב על סדר נפלא. מכל מקום נראה לחוש דבר נפלא מאוד בשלש ראשונות שכולנו שוין בהן בשפה אחת ודברים אחדים בין כלל ישראל בכל מקומות פזוריהם, עם שנתרחקו זה מזה כרחוק מזרח ממערב, נשמרו מלשנות בהם דבר כל מאומה לא יתערב, ולא נפקדה ולא נתחלפה מילה, בידעם שיש בהם קפידיא פרטית גדולה".

20. סולם בית אל חוק א'.

21. חלק בריחי השערים.

לאשר בקשוני וזרזוני, גערתי בהמון טרדתי כאריה הקיפוני, והייתי שכמי לסבול ואהיה למס עובד, ביום גם בלילה לבי לא שכב, ולא נתתי שנה לעיני להתעכב, עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב, לדעת מה יעשה ישראל בדיבור ובמעשה".

אף סייעתא דשמיא מופלאה לוותה את כל מעשה ההדפסה, וניסים רבים היו מנת חלקו בעת הזו, כאשר העיד רבינו בחתימת הסידור:

"והוא העושה הכל בנס ופלא אשר לא ישוער, וחסדו הגדול פעמים רבות עין בעין ראיתי, לולי זאת היה מן הנמנע לבא אל קצה חלק מן החלק הראשון, אף כי השני הלזה, מחמת כמה סיבות רחוקות וקרובות אשר עמדו לנגדי, לרפה מן המלאכה ידי, וה' רצה להראותי כוחו הגדול וידו החזקה נגד הטבע והביאני עד הלום, לצאת גם ידי חובת חלק שני".

מלבד זאת, זכה רבינו לגילויים מן השמים בעת כתיבת הסידור, כאשר העיד מספר פעמים ברמז, וכה דבריו²²:

ונתן ה' בלבי להציע את ההלכה, ולחדש המל"אכה, בהערות הראויות כפי צרכה, ויערני ה' כאיש אשר יעור משנתו, ואומר אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי עד כה, ואיך אעלה אל בית ה' הבנוי על ראש הר גבוה ותלול, ולא אחקור בסתר המדרגה איזה הדרך ומסלול, לראות אם אוכל להעמיד לו סולם להיות מטפס ועולה עליו. עודני מדבר והנה כנור מנגן מאליו, ואומר כתוב חזון הבנין ובאר על הלוחות מעשהו תוכו וגבו, למען ירוץ קורא בו, ולהראות מבואי הבית חדריו עליוותיו וגנוזיו, אליו ואלמיו וחרכיו, לגלות היסודות הנעלמות מאיש שוגה ומפתי, ליסד הבית אבני גזית, ולעשות לו מבחין חזית".

פעמים נוספות מצאנו שמחביא רבינו עניין זה בסתר לשונו, אם בהקדמתו לתפילת שמונה עשרה שכתב: "כל דרך איש ישר בעיניו, גם **אנו** נאמר בו את אשר הראנו מן השמים, והבוחר יודע פשר יבחר לו הטוב". אם מה שכתב כמסיח לפי תומו בהגדה של פסח²³ על תמיהא רבתא שהעלה שם: "גם אנכי חליתי הייתי כאחד האדם משתאה משתומם על זה מעודי, ועתה האירו עיני מן השמים בדבר ברור בעזרת השם, שמע דבר השם כו'". ואם מה שכתב בטעם פסח שני שהוקבע באייר, שכתב²⁴: וטעם פסח שני

22. ח"א סולם בית אל סוף חווק ג'.

23. בשאלת החכם.

24. ח"ב שער היסוד אות כא.

שהוקבע באייר גילו לי מן השמים כו' ". וכן בחתימת הסידור הבליע בנעימה: "ואודיע פשר דבר בעזרת השם יתברך במקום אשר הראוני מן השמים".

בנותן טעם להביא כאן מה שכתב רבינו בהלכות תלמוד תורה²⁵, אודות הלומד תורה לשמה, זו לשונו:

"ודבר בחון ומנוסה הוא שהעוסק בתורה לשמה מראין לו סימן יפה בתלמודו שהוא רצוי לשמים, בכמה אופנים, ביחוד כשצריך לחפש בדר בספרים ולא ידע מקומו איה, ראיתי בעיני סייעתא דשמיא דבר נפלא פעמים רבות מאוד, לא יאומן כי יסופר".

דבר זה מטעימנו פשר דבר, היאך זכה רבינו לסייעתא דשמיא עצומה בכל ספריו הקדושים, ובפרט בסידורו הגדול בה יגע לברר כל פרט ופרט ביגיעה עצומה, כפי שהעיד הוא עצמו.

עומק דבריו הקדושים של רבינו בסידורו ניכר לכל, כאשר בכל תיבה משתדל רבינו מצד אחד לקצר ככל יכלתו²⁶, אך מאידך מקפל בדבריו עניינים הרבה בקוצר מילין וברמזות, ורבינו עצמו מזהיר את הקורא לבל יקל ראש בדבריו²⁷:

"אל יחשוב המעיין להבין מהר עומק כוונתי ולירד מיד לסוף דעתי, ואפילו בדברים הנגלים לא ימהר למצוא חידתי כו', אכן אם אני רוכ"ל מגלה סוד, מכל מקום גליתי טפח וכסיתי טפחיים מה שראוי להסתירו, ומעודי בדברים נסתרים הצנע לכת בחרתי, ואפילו בנגלים הקיצור השלם אהבתי, והמשכיל אשר עיניו בחכמה פקח, יבין וישמע ויוסיף לקח".

ובראש הסידור במהדורה הראשונה הוסיף רבינו הערה²⁸:

"ראוי לאדם להרגיל עצמו מתוך ספר זה ולא יאמר שום דבר בע"פ, כי הכל נעשה בהשגחה פרטית, אפילו מה שנראה קטן הערך כמו אמירות פסוקים בשעת הגבהת ספר תורה²⁹".

25. בית תלמוד, השמטות אות טו.

26. ראה סולם בית אל סוף חווק ג' מה שכתב רבינו על דרכו בכתיבת הסידור לקצר בביאור ככל יכלתו.

27. סוף חלק בתים לשירה, בפירוש זמרת הארץ.

28. הערה זו נשמטה משום מה בדפוסים המאוחרים יותר.

29. עובדא מעניינת יש להעיר, שרבינו ציין את מספרי העמודים בסידורו במספרים לוועזים, ולא באותיות לה"ק כמנהג העולם, וראה בחידושי קול סופר (מהגאון

ולא זו רבינו מלחבב את סידורו, עד שקרא עליה בתחילת הקדמתו הבטחה גדולה:

"סידור תפילה בית אל, במסילה אחת עולה, המתפלל בו בכוונה תפילתו ריקם אינה חוורת הלילה".

התפשטות הסידור

עם הדפסת הסידור, נתפשט מיד בכל מדינת מגורי רבינו, וכל הרואה אומר ברקאי, ועלה הסידור על שולחנם של מלכים שלא פסקו מלהללו ולשבחו³⁰.

בימים ההם, היה כל מחבר ספר שולח ספרו לאנשים בעלי אמצעים ומכבדים במתנה מיד בצאת הספר ממכש הדפוס, אותם בעלי ממון היו משגרים מתנת יד למחבר הספר, וכך היה מתפרנס המחבר מחיבורו. זאת מלבד מה שהיה מתפרנס מעצם מכירת ספרו לכל מבקש ה'.

לא זו הייתה דרכו של רבינו, באשר לא בממון נתן עינו כי אם להרבות כבוד שמים בעולם, וחפץ היה כי ספריו יומצאו לכל דורש ומבקש ולא יהיה הכסף דבר המונע ממי שאין כיסו מאפשר לו לרכוש את הספר. וכך אנו מוצאים שהיה רבינו מחלק סידורו ושאר ספריו חנם אין כסף³¹, למען תרבה הדעת וישוטטו רבים.

בעל 'מחנה חיים' נכד החת"ס זי"ע) למשניות שקלים (פ"ג מ"ב) על מה שאמרו במשנה כי השופרות שהיו במקדש היו מצויינים באותיות יווניות אלפ"א בית"א גמל"א, ועמד על כך בעל ה'קול סופר' מה טעם לא ציינו באותיות לה"ק, וכתב שם: "ואולי מגודל קדושת אותיות אלף בית אשר צורתן ותמונתן רומזים על דברים העומדים ברומם של עולם כנודע מספרים הקדושים, א"כ לא חפצו להשתמש בו לעשות סימנים על הקופות והשתמשו בלשון יונית. וכן שמעתי שהגאון יעב"ץ הוציא סידור שלו וציין בנאמערין ולא באותיות קדושות בהם לסימנים, כמדומה שאבי הצדיק ז"ל סיפר לי טעם זה".

30. ראה מגילת ספר עמ' 168: "והנה בתחילה מיד יצא שם למלאכה הזאת, ומצאה חן בעיני כל רואיה, עד שכל הרואה אותה בעודה בכפו יבלענה". וראה להלן מה שהבאנו מדברי גדולי הדורות ששבחו והללו את הסידור.

31. ראה תולדות יעבץ עמ' 10.

בנוסף, חשש רבינו מידם הקשה של בעלי הממון, שלא יהיה בעל המאה גם בעל הדעה, ולא יצטרך להיכנע לדעתם אם לא ימצא חן בעיניהם דבר מה שכתב בספרו, ובשל כך נמנע מלשלוח את ספרו לבעלי ממון למען יעטרוהו בזהובים. וכך כותב רבינו בספרו 'מור וקציעה'³²:

"וידוע לכל שאיני עושה קורדום מחבורי אפילו יהבו לי כל חללי דעלמא, כאשר לא יוכלו להכחיש זה אפילו השונא המוחלט, שאיני שולח ספרי דורון לבעלי כיסים, המפורסמות אינן צריכות ראייה, אם כן ישכיל זאת כל אדם מבין מדעתו מאחר שאין לי תועלת וריוח בדבר מה לי להגדיל חבורי ביגיע של אחר. גם להרבות כבודי לא הוצרכתי בכך, כי בחסד ה' עלי כבר יצאו כמה מחבורים שלי לאור עולם..."

ואכן, עינו של רבינו הצופיה למרחוק ראתה כי כך יהיו פני הדברים, ועד כדי כך הגיעו שכמעט נמנע ממנו הדפסת חלקו השני של הסידור בעבור זעמם של בעלי ממון וזרוע, וכך הוה עובדא:

בתוך דבריו בסידורו³³, הביא רבינו דברי הגמרא בקידושין (פב, ב) "לעולם ילמד אדם אומנות נקיה וקלה ומהודרת, ויברח מבזויה ומכוערת, דהיינו חמר, ספר, רועה ובורסקי וחנווני", וכתב: "ויש להוסיף עליהן השולחני בדורות הללו, שאומנותן ליסטות עברה גוררת המהומה והמגערת".

הוספה זו, עוררה את זעמם של חלפני הכספים בימים ההם, אשר היה ידם רב להם והיו תקיפים ואלימים, ודווקא פרסומו הרב של הסידור עמדה לו לרבינו לרועץ, כי ככל שהתפרסם הסידור יותר – כך הרגישו החלפנים עצמם מושפלים יותר משבט עברתו של רבינו. בריונים אלו הכריזו מלחמה על הסידור, וניסו למנוע בכל דרך את התפשטות הסידור, הן בדרכי שתדלנות והן בדרכים אלימות³⁴, ומכאן ואילך הייתה מחתרת חתורה לכל אויבי רבינו ואנשים רעי לב שצרה עינם בהצלחתו הרבה של הסידור, ומצאו לעצמם בקעה להתגנדר בה, לחפש ולפשפש בקרביו של הסידור ולמצוא תואנות שוא ועלילות רשע על רבינו, עד אשר ביקשו לגנוז את כל הסידור ולאסור על רבינו להדפיסו ולהפיצו.

³². 'הערה אל עין הקורא' – הקדמה למור וקציעה חלק ב'.

³³. חלק בית נתיבות אות טו.

³⁴. מגילת ספר שם.

לאחר תקופה, נשמעה צעקת המשיגים לפני פרנסי ומנהיגי שלוש קהילות אה"ו, אשר גמרו אומר כי למען השקטת המריבה יביא רבינו את סידורו לפני בית הדין של שלוש קהילות, וישבו הדיינים ובראשם אב"ד קהילות אה"ו הגאון בעל 'כנסת יחזקאל' זצ"ל, ויחוו דעתם בעניין הסידור אם אכן ראוי ונכון הוא או שמא יש לגזו ח"ו. ובינתיים אסרו אותם פרנסים על רבינו להדפיס את חלקו השני של הסידור, עד אשר יכריע בית הדין בדינו.

כאשר ראה רבינו כי שקטו בעלי המריבה ולקחו להם זמן עד הכרעת הבי"ד, עמד רבינו והזדרז להדפיס את חלקו השני של הסידור לפני שיתעוררו שוב בעלי המדנים. מרוב מהירותו זו הכניס רבינו ראשי תיבות רבים, מהם שאינם מצויים כלל בספרים אחרים, על מנת לזרז את ההדפסה ככל האפשר.³⁵

סוף דבר, למרות בקשותיו החוזרות ונשנות של רבינו לבית הדין כי יודיעוהו דבר, לא אבו הדיינים להכניס ראשם בעסק זה, וכאשר הדפיס רבינו את חלקו השני של הסידור והפיצו – מלאו הדיינים פיהם מים, והבין רבינו כי מדשתקי רבנן שמע מינה דניחא להו, והמשיך להפיץ את ספרו ביתר שאת. **לימים**, הביאו לפניו כמה וכמה השגות על הסידור מאת הדיינים דג' קהילות, ורבינו השיב להם דבר דבור על אופניו, ואף הכין תשובה זו לדפוס וקורא להם שם 'זכרון בספר', אלא שלבסוף לא הדפיסו, למען השכנת השלום.³⁶

פרי קודש הילולים

מאז יצא סידורו של רבינו, נתפשט בכל תפוצות ישראל אשר קיבלוהו בשמחה של מצוה וענדוהו עטרה לראשם. המהדורות הרבות בהם הודפס הסידור, כאשר גדולי אותם הדורות מביעים הסכמותיהם הנלהבות

35. לימים (בשנת תר"כ) יצא לאור ספר 'קריית ספר' מאת הר"ר מאיר סג"ל מלר בלבוב, בו הוא מפענח את כל ראשי התיבות הקשים שבסידור היעב"ץ. כמו"כ בספר תולדות יעבץ במהדורתו השניה (לובלין תרמ"א) ריכז המחבר כאלף ושבע מאות ראשי תיבות מספרי היעב"ץ וביאורם.

הנ"ל הוציא לאור ספר נוסף בשם 'אסף המזכיר', בו מראי מקומות מש"ס ופוסקים לכל סידור היעב"ץ, לבוב תרל"ה. ועם הוספות לובלין תרמ"א וורשא תרמ"ו.
36. עדות ביעקב עמ' טז.

למדפיסי הסידורים, מעידים כאלף עדים על חביבותו של הסידור בקרב כל ישראל³⁷.

גם במשך השנים שלאחר מכן לא נס ליחו של הסידור, וגדולי ישראל היו מתפללים בו תדיר. מן המפורסמות הוא על מרן בעל החתם סופר, אשר הערצתו לרבינו לא ידעה גבולות, ובספריו ואגרותיו מדבר נוראות בשבחיו וגדולתו. והעיד תלמידו הג"ר יוסף נפתלי שטערן³⁸ כי סידורו של רבינו לא מש מעל שולחנו של החת"ס, ואף תלמידו בעל 'ליקוטי חבר בן חיים' העיד בזה³⁹. "ורבינו זה מנעוריו נפשו חשקה בחיבורי הגאון מהר"י יעב"ץ וסידור עמודי שמים מהיעב"ץ היה שעשועיו". ובהסכמתו לסידור 'המחזור הגדול' (וינא תקע"א) משיב מרן הח"ס לאשר שאלוהו המדפיסים אם מן הראוי להוסיף פירושים לסידור, ועל כך משיב הח"ס⁴⁰:

"ורואה אנכי זכות הרבים ללקוט באמרים מסידורו של הגאון הנ"ל (רבינו היעב"ץ) קיצורי דינים ודברי מוסר השכל הנאמרים שם דבר יום ביומו ובכל מועד מועדים וחצי מועד, כי דברי הגאון ז"ל חמה קילורין לעינים ומרפא לנפש ולשוננו צח ונקי, ירוה צמאנו כל ההוגה בה בעתות הפנאי כ'.

"והעולה על כל האמור להדפיס בתחילת המחזור לקוטים מהקדמות הגאון הנ"ל לסידורו, כי היא מלאה לה חכמה ויראת ה', בגין דא מאן דקא מוסיף שפיר קא מוסיף, ומשמים יוסיפו אומין וכח לכל עבדי ה'".

37. מהדורות הסידור: 1. אלטונה תק"ה, בבית הדפוס של רבינו. 2. קארעץ תקע"ח. 3. לבוב תרי"ט. 4. בודפעסט תרל"ו. 5. ורשא תרמ"ב. 6. לבוב תרמ"ד. 7. פיעטורקוב תרנ"ב. 8. לעמברג תרנ"ז. 9. לעמברג תרס"א. 10. לעמברג תרס"ד. 11. ירושלים תשנ"ד.

38. הובא בספר ספרא רבא דישראל עמ' רטו: הג"ר יוסף נפתלי שטערן ז"ל כותב בפנקסו שסידור יעב"ץ היה חביב אצל הח"ס ובזה כחן ובדק השבתי צב"י, וכ"כ מרן הגאבד"ק מט"ד הג"ר שמואל עהרנפלד זצ"ל ברשימותיו שק"ז רשכבה"ג החת"ס זצ"ל אמר לחתנו שבקהל דרעזניץ היה פרנסתו בהרחבה אבל ציערוהו שם איזה אנשי בליעל מכת ש"צ ימ"ש, וכל ימי היותו שם היה על שולחנו הטהור סידור תפלה עם פי' הריעב"ץ זצוק"ל, ואם בא לביתו מי שאינו ברור לו שהוא אינו מכת הש"צ הארורים הסתכל מרן ז"ל באיזה אופן הוא מביט על סידור עם פי' הלז, וזה היה למרן לאבן בוחן שהוא מכת ש"צ וגער בו לעזוב תיכף ומיד.

39. ליקוטי חבר בן חיים, הקדמה לח"ב.

40. נדפס בליקוטי שו"ת חת"ס, לונדון תשכ"ה, חלק ההסכמות סי' ג'.

עוד ניתן ללמוד את הערכתו הגדולה של מרן החת"ס לרבינו ממה שכתב בתשובתו, ששלח לאחד לעיין בספרו של רבינו, וכתב בזה הלשון⁴¹: "הנה נמצא בשכונתך ס' מטפחת ספרים למהרי"ץ, תמצא שם כי דבר גדול דבר הנביא ז"ל בענין זה הלא ישתוממו רואיו וד"ל".

ואף היה מרן החת"ס סופר סומך על פסקי רבינו כהלכה פסוקה, וכמו שהעיד נכד מרן החת"ס, הגאון בעל 'דעת סופר' באגרת⁴², כי "ידוע כי ק"ץ החת"ס זצ"ל הסתמך על פסקי הלכה של היעב"ץ והיו לו לעיניים בכל מקום". ואכן מוצאים אנו ציטוטים רבים מדברי רבינו בתוך חידושי ותשובותיו של מרן החת"ס⁴³.

מלבד זאת אנו מוצאים להרבה מגדולי ישראל אשר רוממות כבוד שמו של רבינו בפיהם ומעריצים שמו בכל פה:

באגרת ששלח הגאון רבי ישכר בער מוילנא להגאון רבי שאול אב"ד אמסטרדם אחיינו של רבינו, טרח גאון עוזינו הגר"א מוילנא לשלוח פרישת שלום לרבינו בשולי מכתב זה, וכה דבריו: "וביחוד לדודו הישיש והזקן, זה קנה חכמה קנה בינה לתורה ולתעודה בשישיש חכמה, כבוד שמו מפארים כמוהר"ר יעקב נ"י, המקום יאריך ימיו ושניו בטוב ובנעימים"⁴⁴.

ואף הגאון חיד"א בספרו 'שם הגדולים'⁴⁵ עשה לרבינו שם כאחד הגדולים אשר בארץ: "שכל את ידיו אשר פרי יתן בעט"ו, עט סופר מהיר, קולו כנה"ר שאינו פוסק בנועם שיח ומליצה יפה"

41. שו"ת חתם סופר חלק ו, ליקוטים סימן נט.

42. ספר רבי עקיבא ותורתו, ילקוט אגרות מכתב לא.

43. ראה רשימה בקובץ 'מוריה' חלק קצו, שבט תש"נ.

ובספר חידושי רבי בונים איגר, ברקלין תש"ע, העיד המו"ל כי יש תחת ידו למעלה מעשרים דפים בכתב ידו של מרן החת"ס שהעתיק לעצמו מילה במילה מאחד מספרי רבינו שלא היו תחת ידו!

וראה בספר שם הגדולים מהדורת קראקא תרס"ה עם הגהות 'מנחם ציון', (מערכת הגדולים אות י' סימן רנד) שהביא בהערותיו מה ששמע מהג"ר שמעון סופר אב"ד קראקא בנו של מרן החת"ס, שאמר בשם אביו בזה הלשון: "אין לי קנאת סופרים על הגאון יעב"ץ בשום דבר כל כך כמו על הזמר 'אתני שבחא' וכו' שחיבר לליל שבת קודש".

44. כתבי הגאונים, פיעטרקוב תרפ"ח, עמ' 9.

45. מערכת הגדולים אות י' סימן רנד.

כמו כן במעשה הגט הידוע מקליו"א, היה רבינו מן המצדדים להקל, ובדברי אותם הימים אנו מוצאים מכתבים רבים מרבינו הדור שהריצו אליו, המשבחים ומפארים שמו כחד בדרא ממש⁴⁶.

כן מוצאים אנו מכתב ארוך מאת הסבא קדישא רבי שמחה זיסל מקעלם זצ"ל, אודות סידורו של רבינו, וכדרכו בקודש לירד לשורש האדם ומידותיו עמד בזה גם על מידותיו הנאצלות של רבינו, וזו לשון מכתבו:

"אודות הסידור יעב"ן ששלחתי לי אשמח בו, והרבה דברנו אודותו, קצרה היריעה מהכיל, אך מעט אכתוב לך: הנה ראשית שהערנו מאתו כאשר ידענו גודל לבבו ויגבה לבו בדרכי ה' ועמד נגד גדולי עולם כפי מה שנראה לו הרי ידע שיש לו במה, ועכ"ז לקח לו מועד ג"כ לסדר סידור תפילה ולדקדק דקדוקים קטנים כמו בסממני קטורת כתב ימנה באצבע שלא יחסר ח"ו אחת מהן, והנה לאנשים אשר מגמות לקנות שם אין להם שום עסק בדקדוקים כאלה אשר לא יקנה מזה שם, וכמו כמה פעמים שכתב כאן יפסוק מעט וכאן לא יפסוק או כאן ידגיש או כאן יטעים היטב, מכ"ז ניכר כי לא בא רק לזכות את הרבים לש"ש, וזה לאות כי כל מעשיו גם בענינים גדולים ורמים היה הכל לש"ש כפי מה שנראה לו, ומזה למדנו ממנו שגם אנחנו לא נבוש גם בענינים הנראים קטנים לשום עין לזכות הרבים.

"עוד הראנו גודל צדקתו, כי בעניני הזכירות כותב בזכירות מה שהכעיסו אבותינו במדבר ובפרט בעגל כתב שם והרי אנו בושים ונכלמים, נתפעלתי מאד, מי יתן ואבוש ואכלם מעט על עונותי הרבים ויהיה לי לתועלת לשוב, וליבוש במעשה אבותינו אין לי שום הרגש, ומעולם לא עלה על דעתי שיש אדם שיבוש במה שעשו אבותינו במדבר, והנה הוא היה רגיל לומר לפני בוחן לבבות כן תמיד, וכן שארי דברים שכותב שם, היאומן הרגש כזה.

"ואח"כ התבוננתי כי הוא מראה גבורות בזה הסידור, לא סדר תפילה, אבל סדר דרך לאדם אשר ילך בה, וגם נראה שם כי היה לו יד ושם בכל מיני חכמה וטבע ורפואות, וגברא רבא דכולא איתנהו".

וכאשר אז – כן היום. דברי רבינו וסידורו הקדוש לא נס ליחס. רבים נהנים לאורו והוגים בתורתו, באשר בה תמצא נפשם טללי אורה ותחיה, הן בעבודת התפילה, הן בהנהגות שבין אדם לחבירו, הן בהלכה, בדרוש ובסוד, והן בשארי חכמות הנוגעות להבנת תורתנו הקדושה.

46. ראה כמה אגרות בספר אור הישר, לעמברג תרס"ב.

מהדורות הסידור

כאמור, זכה רבינו וסידורו יצא לאור במהדורות רבות במשך השנים⁴⁷, אך עם תפוצתו הרבה גם חלו בו שינויים ושיבושים למכביר.

הסידור המצוי כיום הינו סידור 'בית יעקב' אשר יצא לאור בשנת תרמ"א ע"י רבי משה שו"ב דבארדיטשוב – זיטאמיר. במהדורה זו הוכנסו שינויים רבים ומהותיים ביותר עד אשר לא ניכרה צורתו הראשונה, מלבד מה ששינה דברים גם בנוסח הסידור שעליו עמל רבינו ביותר. בהקדמתו לסידור עמד המו"ל על הצורך בהכנסת השינויים הללו, ואלו דבריו:

"ראיתי כי סידור הגאון ז"ל מונח בקרן זוית, ושיערתי שזה לד' סיבות כוללות וא' פרטית; א' שהוא כספר החתום למרבית ראשי תיבות שבו, ב' שאין בו כל התפילות והפיוטים הנהוגים כעת, ג' שאין בו הרבה דינים נחוצים מאוד שנתאספו לבית תפילה מימי הגאון ז"ל עד עתה, ד' כי הראשונים תמו ואינם, והנדפס בקרוב בלבוב נלקה מאוד בחסיר ויתיר וחליף, ה' פרטית, שהגאון ז"ל סידרו בנוסח אשכנז ולא יצלח להספרדים. על כן אזרתי חיל וקיבצתי כל זה בעז"ה..."

הוספותיו ההלכתיות של מהדיר זה הינם בעיקר מתוך סידור 'נהורא השלם', ספר 'דרך החיים', 'פרי מגדים', 'עבודת היום', 'מטה אפרים' ושו"ע הרב מלאדי. כמו"כ הוסיף תפילות רבות הספר 'עבודת הקודש' להחיד"א.

אלא שבאמת הגם שכוונתו הייתה טובה, אך מעשיו לא היו רצויים בעיני חכמי הדור וכפי שכבר התרעמו עליו בזמנו.

בדברים תקיפים ביותר כתב עליו הגאון בעל 'מנחת אלעזר' ממונקאטש⁴⁸. אלו דבריו:

"דרכי נוסחאות התפלה שנדפסו בסידורים רובא דרובא נשתבשו וערבבו דברים, ודבר גדול כזה נמסרו רק ביד המדפיסים כל א' ברצותו מרחיב וברצותו מקצר, ע"כ הם מלא טעותים ועלה בהם חרולים קמשונים בתערובות נוסחאות שונים, עד שגם סידורו של התייר הגדול הגאון יעב"ץ ז"ל שדקדק כל תיבה ונקודה במנין ומשקל ובמדה, ובכל זאת כשחזרו והדפיסו שנית סידור הנ"ל קלקלו המדפיסים מדעתם זו הודו ושינו מנוסח שביד המוכר בעצמו ובכבודו".

47. ראה לעיל הערה 36 רשימת מהדורות הסידור.

48. ספר דרכי חיים ושלום עמ' יד.

עוד כתב במקום אחר⁴⁹:

"סידור הגאון מ' יעב"ץ, המפורסם אין צריך ראייה בתהלת שבחי סידורו ודיוקי נוסחאותיו שהוא מנוסחי דווקא, אך עתה מקרוב השחיתו בדפוסים החדשים לרעב בתוך הסידור שלו תערובות כזה אשר אין באפשרות לידע עוד מה הוא מהגאון הנ"ל או מזולתו, הגם כי העמידו ברוב המקומות מסגרות וחצאי לבנה או אריח, אך גם בעצם דברי הגאון הנ"ל נמצא מסגרות בחצאי לבנה כאלו, עד שנעשה בלבול וערוב בכולו ואין לידע עוד מבטן מי יצאו הדברים כנוכח.

"ולא ידעתי מי התיר זאת להשו"ב יודקים מבארדיטשוב לעשות כזה, ובפרט שהכניסו הרבה זמירות ודברים בתוך הסידור אשר הגאון הנ"ל היה מנגד להם בפירוש⁵⁰, והגם לכבוש את המלכה (מאן מלכי רבנן) בבית א"ל (זהו סידור⁵¹) נגד דעתו למורת רוחו, ואכמ"ל⁵¹".

סוף דבר, על אף שעטרת הסידור נשארה בידי רבינו היעב"ץ, אך תוכנו של הסידור מלא וגדוש בדברים שאינם שייכים לדברי רבינו, ופעמים רבות אף נוגדים לדבריו במפגיע.

בסידורינו זה, עמלנו להעמיד את נוסחו של רבינו המדויק ואת הלכותיו על בוריים. ובאמת הן בנוסח והן בהלכות שכתב רבינו ישנם חידושים רבים ומופלאים הנחבאים הם בתוך הדברים, ובמתיקות לשונו של רבינו מסתתרים תלי תלים של הלכות, אשר זכינו לעמוד עליהם מתוך גליונות מורינו **ראש הישיבה הגאון רבי אברהם דויטש שליט"א** שכתב בשולי הסידור, ועוד הוספנו עליהם כהנה וכהנה מראי מקומות והערות נצרכות, למען השב העטרה ליושנה והחזרת נוסחו המדויק של רבינו היעב"ץ למקומו ולעטר את סידורו בכפתורים ופרחים לרומם בית אלוֹקינו **בית א"ל**.

ונאמנים עלינו דברי רבינו היעב"ץ כי כל ההוגים בו והמתפללים בסידור זה יזכו שתקבל תפילתם ברחמים וברצון לפני אדון כל, וכלשונו בתחילת ההקדמה לסידור:

"סידור תפילה בית אל, במסילה אחת עולה, המתפלל בו בכוונה תפילתו ריקם אינה חוזרת חלילה".

⁴⁹. ספר חמישה מאמרות מאמר נוסח התפילה סי' י'.

⁵⁰. ראה לעיל בפרק 'הסיבות להדפסת הסידור', וראה עוד בהקדמת רבינו לסידור, חלק סולם בית אל חווק א'.

⁵¹. וראה עוד בזה להגאון האדר"ת בספר עובר אורח לסי' פ"ח. ועוד.

